

פרשת ויקרא: מה מברכים על שוקולד

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מפרטת התורה את מעשי הקורבנות, ומורה שאין להוסיף להם דבש: "קֹלֶה הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לִיקָןֹךְ לֹא תַעֲשֶׂה חֶמֶץ כִּי כָל־שֶׁאֵל וְכָל־דָּבָשׁ לֹא־תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לִיקָןֹךְ". כפי שראינו בעבר (ויקרא שנה ג'), נחלקו המפרשים מהו 'הדבש':

א. **הנצי"ב** (העמק דבר ב, יא) בגישה המרחיבה, הבין שכוונת התורה לאסור הוספת כל סוגי המתיקה לקרבן. התורה כתבה דווקא 'דבש', מכיוון שהוא הממתיק העיקרי. ב. **הרשב"ם** (שם) בגישה המצמצמת נקט, שהכוונה לדבש תמרים בדווקא. ג. **רש"י** (שם) בגישה ביניים נקט שהכוונה לכל הפירות המתוקים, ובלשון **הרב גרוסמן** ('איסור חמץ ודבש) המצדד בעמדה זו:

"עם זאת, הדעת נוטה לעמדת הביניים שהיא גם המקובלת ביותר, שהאיסור חל על כל הפירות המתוקים, שכולם יש 'דבש' – מיץ פירות עסיסי ומתוק: "כל מתיקת פרי קרוי דבש" (רש"י על אתר). יש אפוא לחפש את טעם האיסור לא בסמל שגלווה אל התמר דווקא, אלא במה שפירות מתוקים מייצגים."

בעקבות התורה המזכירה את הדבש, נעסוק השבוע בשאלה מה מברכים על שוקולד. כפי שנראה, כדי לענות על שאלה זו ראשית יש לפתוח במחלוקת הראשונים מה מברכים על סוכר, ואת הטעמים השונים לדעת הרמב"ם. כמו כן לסיום נראה, האם יש לברך על קפה ושוקו בורא פרי העץ.

ברכת הסוכר

מה מברכים על סוכר? כדי לענות על שאלה זו, יש לבאר את תהליך ייצור הסוכר. באופן כללי, בתהליך הייצור קוצרים את קני הסוכר לפני שגדלים הפירות (כיוון שהם נוטלים חלק מהסוכר הנמצא בקנים), את הקנים טוחנים היטב עד שהנוזל האצור בהם יוצא, ואוגרים אותו במעין אמבטיות גדולות. בהמשך התהליך, מסננים את מיץ הסוכר, ומבשלים אותו עד לקבלת התוצאה הרצויה.

למרות שבזמן הזה מייצרים סוכר באיכות גבוהה מאשר פעם (כיוון שניתן לסננו בצורה טובה יותר ומוסיפים מעט חומרים), ואף מכינים סוכר מסלק סוכר, כפי שעולה מהתיעוד של ההיסטוריון אלברט מאאכן שחי לפני כאלף שנה, תהליך הייצור היום דומה לתהליך הייצור של פעם. משום כך מחלוקת הגאונים והראשונים, רלוונטית גם לזמן הזה.

מחלוקת הגאונים והראשונים

נחלקו הגאונים והראשונים מה יש לברך על הסוכר:

א. **בעל הלכות פסוקות** (עמ' תעד) סבר, שמברכים על הסוכר 'בורא פרי האדמה'. ונימק, שלמרות שקני הסוכר נחשבים עץ (כיוון שהם חיים משנה לשנה), הסוכר אינו 'הפרי' של העץ, ולכן ברכתו יורדת דרגה, מעץ לאדמה. גם בספר **כפתור ופרח** (פרק נו) פסק כך, אך לטענתו העובדה שקני הסוכר יוצאים ישירות מהאדמה ולא מגזע, הופכת אותם לשיח ולא לעץ, ולכן ברכתו אדמה. ובלשונו:

"תני רבי חנינא העולה מגזעו מין אילן, משרשו מין ירק. מסתברא לפי זה הענין שהפרי שנמצא ממנו בארץ הערבה מאד וקורין לו אלמוז (= בונה), שמברך עליו בורא פרי האדמה, שהרי העלין עולין לו מעיקרו. ומזה הטעם בעצמו מסתברא כדעת כל הגאונים שאמרו על הסוכר ועל המוצץ קנים שלהם מברך בורא פרי האדמה, שהרי עליו עולין משרשו."

ב. **הרא"ש** (ברכות ו, ו) ובעקבותיו **הטור** (או"ח ס' רב) חלקו וסברו, שיש לברך על הסוכר 'בורא פרי העץ'. טעם הדבר, שלמרות שמבחינה בוטנית הפרי של קנה הסוכר אינו נוזל הסוכר המופק ממנו (אלא מעין שערות היוצאות מראש הקנה), בכל זאת כיוון שנוטעים את הקנה בשביל הסוכר - הרי זה נחשב פריו וברכתו העץ.

ג. **הרמב"ם** (ברכות ח, ה) הביא תחילה את הדעות הסוברות שמברכים העץ, הדעות שמברכים אדמה, דחה את שתיהן ונקט שיש לברך על הסוכר 'שהכל נהיה בדברו', כיוון שלא מדובר בפרי. עוד הוסיף הרמב"ם, שאם על דבש התמרים מברכים שהכל, קל וחומר שעל סוכר שנעשה על ידי האש יש לברך שהכל.

טעם המחלוקת

במה בדיוק נחלקו הרמב"ם והטור? על כך נחלקו האחרונים:

א. מטרת הגידול: **הכסף משנה** (רמב"ם שם) ו**הרדב"ז** (שם) סברו, שהמחלוקת היא מחלוקת מציאותית. הגמרא במסכת ברכות (לו ע"א) כותבת, שעל צנון מברכים בורא פרי האדמה, כיוון ששותלים את השתיל על מנת לאכול אותו. לעומת זאת על הקורא (לולבי הדקלים) מברכים שהכל נהיה בדברו, כי נוטעים דקל על דעת לאכול את התמרים ולא את הקורא.

משום כך, במקומו של הרמב"ם (מצרים) היו נוטעים את הסוכר על מנת לאכול את קני הסוכר ולא את הסוכר עצמו, לכן ברכתו שהכל, בדומה לברכת הקורא. במקומו של הטור (ספרד) היו נוטעים את קני הסוכר על מנת לאכול את הסוכר, לכן ברכתו העץ, בדומה לצנון (אלא שהצנון ברכתו 'אדמה' והסוכר ברכתו 'עץ'). ובלשון הרדב"ז:

"בעל הטורים לא ראה מימיו הקנים שלא היו נמצאים בארצו, והרב ז"ל חבר חיבורו במצרים, אשר שם גדלים אלו הקנים יותר מכל העולם, ונטעי להו לדעת הדבש ולמוץ אותם כאשר הם, וזורקין את הקליפות כאשר עושין בכל הפירות שזורקין את הפסולת ואוכלין את האוכל ובין כך ובין כך לדעת המים היוצאים מהם נטעי להם, ופשיטא דמברך עליו שהכל."

ב. בישול באש: **הרב פרנק** (הר צבי או"ח א, צח) סבר, שהמחלוקת היא כיצד להתייחס לשינוי של מאכל על ידי אש. כפי שראינו בעבר (תולדות שנה ד'), למרות שהגמרא במסכת ברכות (לו ע"א) כותבת, שמאכל שרוסק עד כדי כך שאי אפשר להבחין בו, ברכתו שהכל, אם דרכו להיטחן כך (לדוגמא במקרה בו עשו פירה מתפוחי אדמה) - ברכתו המקורית נשארת.

על בסיס זה ביאר הרב פרנק את המחלוקת. הרמב"ם סבר, שלמרות שפרי שרגילים לשנותו ברכתו נשארת, הרי כאשר התהליך כולל בישול באש כמו בסוכר - ברכתו שהכל, שכן על יצירה מעין זו לא שייך לומר 'בורא', שהרי זו אינה בריאה של ה'. הטור חלק וסבר, שלמרות שדרך הייצור של הסוכר כולל גם בישול באש, כיוון שזו הדרך להפיק אותו, ברכתו נשארת העץ.

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו האחרונים:

א. **השולחן ערוך** (רב, טו) פסק שעל סוכר יש לברך שהכל כדעת הרמב"ם, וכתבו **הב"ח** (רב, ט) ו**הביאור הלכה** (ד"ה על הסוקר) שכן מנהג העולם, ואפילו בקנים (או 'בסלק סוכר') שמטרת הגידול היא הסוכר. בביאור פסיקתו כתב בבית יוסף, שעל אף שטעמו של הסוכר מסתבר, מכל מקום כיוון שבברכת שהכל יוצאים ידי חובה בדיעבד לכל השיטות - כך יש לברך.

עם זאת, הוסיף **המשנה ברורה**, שבמקרה בו בירכו בטעות בורא העץ או אדמה על סוכר, אין לשוב ולברך שהכל, כיוון שניתן לסמוך בדיעבד על הראשונים הסוברים שזו ברכתו. כמו כן, במקרה בו מונחים לפני אדם קוביית סוכר ופרי או ירק, נקט **בהלכה ברורה** (י', עמ' רנד) שעדיף לברך קודם על הסוכר, שכן אם יברך 'העץ' או 'האדמה', ייכנס לספק האם יש לברך על הסוכר. ובלשונו: "ואם יש לפניו סוכר הבא מן הקנים, וגם פרי שברכתו העץ או פרי שברכתו האדמה או שניהם ביחד, נכון שיברך תחילה שהכל נהיה בדברו על הסוכר, ולאחר מכן יברך על הפירות ברכת העץ והאדמה, או שיברך תחלה העץ או האדמה ויכוין בפירוש בברכתו שלא לפטור את הסוכר, ולאחר מכן יברך על הסוכר שהכל."

ב. **הגר"א** (שם, ד"ה על) חלק ופסק להלכה כדעת הטור שיש לברך על הסוכר 'בורא פרי העץ' (וכן צידד **הט"ז** (שם, יג)), שהרי בזמן הזה נוטעים את קנה הסוכר לשם כך, ולכן יתכן שגם הרמב"ם יודה שברכתו העץ ולא שהכל. כמו כן לשיטתו, על סוכר הנעשה מסלק סוכר, יש לברך אדמה, שהרי מדובר בירק.

עם זאת, בשו"ת **בצל החכמה** (ב, ה) טען, שכאשר מדובר על סוכריות, גם לשיטתם יש לברך עליהן שהכל. ונימק, שכיוון שסוכריות אלו מעורבות עם מינים נוספים, והסוכר לא ניכר בצורתו המקורית בגלל חומרי טעם וריח שמוסיפים, לכן ברכתו הופכת להיות שהכל אפילו אם הוא רוב בתערובת (ודבריו לא מוכרחים).

ברכת השוקולד

על בסיס מה שראינו עד כה, ניתן לראות את המחלוקת סביב ברכתו של השוקולד, כאשר יש הבדל משמעותי בין תהליך הייצור שלו לבין תהליך הייצור של הסוכר. בעוד כפי שראינו לעיל, את הסוכר מפיקים מקנה הסוכר, ולמעשה הסוכר אינו הפרי של העץ. הרי את השוקולד מכינים מהזרעים של עץ הקקאו הנמצא בתוך הפרי.

בתהליך הייצור טוחנים את הזרעים תוך כדי חימום עדין, תהליך הגורם ליצירת ליקר קקאו. ליקר זה עובר תהליך נוסף של טחינה וחימום, הגורם לכך שלא יישארו חתיכות קקאו, והכל ייהפך לנוזל. בשלב זה מוסיפים לליקר את החומרים הנוספים שרוצים שיהיו בשוקולד, לדוגמה סוכר, וניל וכו'. לאחר שלב זה הליקר עובר תהליך הנקרא טימפור, הגורם לליקר להתגבש לשוקולד.

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים מה ברכת השוקולד:

א. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, צא) סבר שיש לברך על השוקולד בורא פרי העץ, ולכן תמה מדוע מנהג רבים לברך על השוקולד 'שהכל'. שהרי למרות שהקקאו נכתש ונטחן, זו דרך הייצור שלו, וכפי שראינו לעיל בגמרא בברכות (לו ע"א) אם זו דרך הייצור של מאכל, הוא לא אמור לאבד את ברכתו מחמת כך, וודאי כך כאשר ניכר מחמת צבעו של השוקולד שמקורו מקקאו.

הוא לא קיבל את הטענה שהעובדה שמוסיפים לשוקולד מרכיבים נוספים שבלעדיהם הוא לא ראוי לאכילה, זה משנה את ברכתו, שהרי כפי שפסקו **הט"ז** (רב, ד) ו**המשנה ברורה** (שם, מד) על קינומן מברכים בורא פרי העץ, למרות שאי אפשר לאוכלו כמות שהוא ויש להוסיף מרכיבים נוספים, שכן המרכיבים הנוספים למעשה בטלים לעיקר.

על בסיס אותו היגיון, השיב **הרב דב ליאור** (קובץ תשובות הלכתיות, סי' ב) שאין משמעות לעובדה שלעיתים השוקולד אינו רוב התערובת, ולכאורה במקרה זה יש ללכת אחר הרוב ולברך שהכל, שכן דין זה נכון רק במקרה בו שני המאכלים בתערובת חשיבותם שווה. אבל הרי במקרה זה, שאר המרכיבים משמשים את הקקאו. ובלשונו:

"בפולי קקאו הגוון שלהם והגוון של השוקולד הוא חום, ובזמננו כל אדם יכול להכיר כשוראה שוקולד שזה נעשה מפולי קקאו... ונראה שבשוקולד העיקר הוא הקקאו, ולכן אפילו אם נאמר שמערבבים בו דברים אחרים והם הרוב, הם בטלים לעיקר, ומברכים עליו בורא פרי העץ ופוטרים את שאר המרכיבים שבתערובת."

ב. **הרב וואזנר** (שבט הלי' ז, כז) ו**המשנה הלכות** (ו, לח) חלקו וסברו שאין לשנות את מנהג העולם, ולכן יש להמשיך לברך על שוקולד שהכל. וטענו, שלמרות שהגמרא כותבת שדבר שרגילים לטוחנו ברכתו המקורית נשארת, כאשר במהלך הטחינה מוסיפים חומרים נוספים, ייתכן שלא על כך דיברה גמרא. כמו כן, יש בשוקולד הרבה סוכר (שברכתו שהכל), וייתכן שהקקאו בטל לו.

ברכת הקפה והשוקו

לפי הרב וואזנר, ברור שאין לברך על קפה ושוקו בורא פרי העץ. מה הדין לדעת הגרש"ז אויערבך והרב ליאור? הם נחלקו בכך:

א. **הרב ליאור** (תשובה באתר ישיבה) נקט, שמעיקר הדין יש לברך עליהם העץ (אלא שלמעשה כרגע יש לברך שהכל, כיוון שברכת העץ על קפה נראית משונה בעיני העולם). הסיבה לכך היא כפי שראינו בעבר (תולדות שנה ד), כאשר הטעם של הירקות נמצא במי המרק ומגדלים את הירקות לשם עשיית מרק, לכולי עלמא ברכת מי המרק כברכת הירק - ודין זה נכון גם בקפה וקקאו.

ב. **הגרש"ז אויערבך** (שם) חלק, וסבר שמנהג העולם לברך שהכל על קפה ושוקו יש לו על מי לסמוך, וכפי שפסק על בסיס **השערי תשובה** (רב, יט). בביאור פסק זה נאמרו מספר אפשרויות; או שהמים בקפה נחשבים העיקר שכן מטרתם לעדן את טעם הקפה, או שמחמת העובדה שהקפה נעלם לגמרי במים, אין הוא קובע את ברכת המשקה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו¹...

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com